

Кругляк М.І.
mkruhlyak@i.ua
кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціології
факультету управління персоналом, соціології та психології
КНЕУ ім. Вадима Гетьмана
Київ, Україна

НАЇВНА ТЕЛЕОЛОГІЯ ЯК ОДНА З ПРИЧИН ВІРИ В ПАРАНОРМАЛЬНЕ

Попри розвиток науки й масове поширення освіти, в сучасному суспільстві чимало людей вірять у паранормальні явища. Просвітницька установка, за якою такі вірування є результатом невігластва чи низького інтелекту, не завжди відповідає дійсності. Дані про освітній рівень і схильність до віри в паранормальне загалом дають непослідовну картину – деякі дослідження фіксують негативну кореляцію освітнього рівня й віри в паранормальне, але інші дослідження засвідчують, що віра в ясновидіння позитивно корелює з рівнем освіти, принаймні в США й Німеччині. Є й дані, що між рівнем освіти й вірою в паранормальне кореляція відсутня [1, 31]. Те ж саме стосується й рівня інтелекту – метааналіз показує, що однозначної кореляції між IQ й схильністю до віри в паранормальне не простежується [1,144].

Загалом, сучасні вчені визнають, що за вірою в паранормальне може стояти розмаїття емоційних, когнітивних і соціокультурних чинників. Одним із когнітивних чинників є наївна телеологія – уявлення, що різні природні об'єкти мають певну мету (наприклад, хмарки існують, щоб поливати землю). Таке імпліцитне уявлення про мету може підштовхувати до прийняття креаціоністських поглядів. [2]

Наївна телеологія притаманна в першу чергу дітям, але й у мисленні дорослих вона присутня на інтуїтивному рівні. Телеологічні пояснення активізуються за умов високого когнітивного навантаження. В одному експерименті учасники, які мали якомога швидше оцінити істинність чи

хибність певних пояснень, частіше відносили до істинних телеологічні пояснення на кшталт («Сонце випромінює тепло, щоб підтримувати життя на Землі»), натомість учасники, які мали вдосталь часу, були більш схильні відкидати такі пояснення. Явно ж хибні твердження на кшталт «Пагорби утворюються із замерзлих потоків води після повені» учасники обох груп відкидали з однаковою частотою. Тож дослідники дійшли висновку, що раціональне мислення здатне коригувати інтуїтивні уявлення, але не здатне витіснити їх цілком. [3]

Схильність до наївної телеології присутня навіть у мисленні науковців, хоча й меншою мірою, ніж у людей, далеких від науки. Коли дослідники повторили вищезгаданий експеримент, але цього разу учасниками були вчені, то експеримент показав, що і в даному разі група, яка перебувала в умовах часового пресингу, частіше схвалювала телеологічні пояснення (проте загальна частка таких пояснень була нижчою, ніж в ненауковців). Також цікаво, що хоча фізики на експліцитному рівні особливо наполегливо відкидали телеологічні пояснення, за результатами експерименту їхні показники не відрізнялись від показників гуманітаріїв. [4]

Тож наївна телеологія, як і багато інших когнітивних упереджень, засвідчує, що віра в паранормальне спирається на чинники, закладені в самому людському мисленні. Причому інтуїтивне мислення не є недорозвиненим чи дефективним – як показує Д. Канеман, «система 1» (швидке, інтуїтивне мислення) в багатьох ситуаціях є корисним орієнтиром. Саме цей тип мислення, відіграючи важливу роль в повсякденному орієнтуванні в світі, є базовим і функціонує автоматично, за замовчуванням. Натомість «система 2» (повільне, раціональне мислення) хоча і є надійнішою, зокрема, дозволяє коригувати помилки «системи 1», але вона вимагає багато зусиль, і постійно користуватися нею було б виснажливо й непрактично [5, 23-34]. Це підводить до думки, що життєві обставини, наприклад, стресова ситуація чи брак часу, можуть підштовхувати до прийняття паранормальних вірувань, що спираються на інтуїтивне мислення. При цьому ґрунтовна освіта чи високий рівень IQ, які

мали б слугувати запобіжниками до хибних інтуїтивних уявлень, можуть просто не спрацювати, адже для активації раціонального мислення («системи 2»), потрібні свідомі зусилля, котрих за умов когнітивного чи емоційного перевантаження може забракнути.

Використана література:

1. French C. C. Anomalistic psychology: exploring paranormal belief and experience. / C. French, A. Stone – Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2014 – 332p.
2. Bloom P., Weisberg, D. S. Childhood Origins of Adult Resistance to Science // Science – 2007 – Vol 316, Issue 5827 – pp. 996–997.
3. Kelemen D., Rosset, E. The Human Function Compunction: Teleological Explanation in Adults // Cognition, 2009. – Vol 111 Issue 1 – pp. 138–143.
4. Kelemen D., Rottman J., Seston R. Professional Physical Scientists Display Tenacious Teleological Tendencies: Purpose- Based Reasoning as a Cognitive Default // Journal of Experimental Psychology: General, 2013 – Vol 142, Issue 4. – pp. 1074–1083.
5. Канеман Д. Мислення швидке й повільне / Д. Канеман, Пер. з англ. М. Яковлев. – 5-те вид. – К.: Наш формат, 2021 – 480 с.

Муріна А.В.

hannamurina@hotmail.com

аспірантка кафедри банківської справи та страхування
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

СОЦІОЛОГІЯ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ: ВІД ПСЕВДОНАУКИ У ЛЬВОВІ ДО НАУКИ У КАЛІФОРНІЇ

Найчастіше соціологію наукового пізнання пов'язують з працями Томаса Куна (1922-1996). Не знецінюючи його важливості і переконливості аргументації, є обґрунтовані ознаки належності оригінальних ідей соціології